

1.1 Διάκριση των επιστημών

1.1.1 Φυσικές επιστήμες: αρχές, νόμοι και τάσεις

Επιστήμη

- Ο όρος προέρχεται από το ρήμα «επίσταμαι» (γνωρίζω κάτι καλά).
- Σημαίνει τη συστηματική γνώση με δυνατότητα εφαρμογής.
- Προέρχεται από έρευνα.
- Τα συμπεράσματά της αλλάζουν μέσα στον χρόνο.
- Η ανάπτυξη και η εφαρμογή της εξαρτώνται από τις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες.

Κάθε σώμα γνώσεων δεν είναι επιστήμη.

- Κάθε άνθρωπος μπορεί να αποκτήσει γνώσεις για διάφορα θέματα και να τις εφαρμόζει στην καθημερινή του ζωή.
- Όμως, αυτό δε σημαίνει ότι κάθε άνθρωπος είναι επιστήμονας ούτε ότι όλα όσα γνωρίζει είναι «επιστήμη».
- Η επιστήμη προϋποθέτει συστηματική γνώση, εξειδίκευση, δυνατότητα διεξαγωγής έρευνας.

Φαινόμενο

- Φαινόμενο είναι οτιδήποτε αντιλαμβάνεται ο άνθρωπος μέσω των αισθήσεών του.
- Η βροχή, το φως, ο αέρας, το αίσθημα του πόνου, η κυκλοφορία στους δρόμους, η επαφή με τους συμμαθητές και τους εκπαιδευτικούς στο σχολείο είναι φαινόμενα.
- Η γνώση ξεκινά από τη μελέτη των φαινομένων. Γιατί ανατέλλει κάθε πρωί ο ήλιος; Γιατί αναπνέουμε; Τι είναι ο αέρας; Γιατί δεν μπορούμε να ζήσουμε χωρίς νερό; Γιατί πάμε στο σχολείο; Όλα αυτά είναι βασικά ερωτήματα για τα φαινόμενα. Τέτοια ερωτήματα αποτελούν τη βάση της επιστημονικής γνώσης.

Ιστορικό και κοινωνικό φαινόμενο

Η φράση «*ιστορικό και κοινωνικό*» φαινόμενο σημαίνει ότι:

- ένα φαινόμενο μεταβάλλεται από εποχή σε εποχή και από κοινωνία σε κοινωνία.
- το φαινόμενο αυτό δεν παραμένει το ίδιο ούτε εμφανίζεται παντού και πάντοτε με τον ίδιο τρόπο.

Η επιστήμη είναι ιστορικό και κοινωνικό φαινόμενο.

- Η επιστήμη έχει φτάσει στο τωρινό σημείο ανάπτυξής της μέσα από μια μακρόχρονη ιστορική πορεία.
- Η ανάπτυξη της επιστήμης καθορίζεται από:
  1. τα επιτεύγματα της κάθε εποχής.
Οι επιστήμονες σε κάθε εποχή δεν εργάζονται στο κενό. Κληρονομούν τη γνώση και τις μεθόδους έρευνας που ανέπτυξαν προηγούμενοι επιστήμονες.
  2. τις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες.
    - Μια αναπτυγμένη οικονομία μπορεί να χρηματοδοτήσει τη διεξαγωγή επιστημονικής έρευνας. Γι' αυτό και η έρευνα για νέες τεχνολογίες, νέες ιατρικές μεθόδους κτλ. διεξάγεται, κυρίως, στις οικονομικά αναπτυγμένες χώρες και όχι στις οικονομικά υπανάπτυκτες.
    - Η ανάπτυξη της επιστήμης προϋποθέτει ελευθερία σκέψης και έρευνας. Κοινωνίες με αυταρχικά καθεστώτα εμποδίζουν την ανάπτυξη της επιστημονικής σκέψης.

Οι επιστήμες, με κριτήριο το είδος των φαινομένων τα οποία ερευνούν, διακρίνονται σε:

- φυσικές επιστήμες, που μελετούν τα φυσικά φαινόμενα.
- κοινωνικές επιστήμες, που μελετούν τα κοινωνικά φαινόμενα.

Ο σκοπός των φυσικών επιστημών

Οι φυσικές επιστήμες έχουν σκοπό:

- την ανεύρεση σχέσεων αιτίας και αποτελέσματος ανάμεσα στα φυσικά φαινόμενα. Επιχειρούν, δηλαδή, να συσχετίσουν δύο ή περισσότερα φαινόμενα ώστε να διαπιστώσουν αν κάποιο –ή κάποια– προκαλεί τα άλλα.
- τη διατύπωση νόμων. Ο νόμος στις φυσικές επιστήμες είναι μια σχέση ανάμεσα σε φαινόμενα που έχει **καθολική ισχύ**, ισχύει παντού και πάντα. Π.χ. στον πλανήτη Γη όλα τα αντικείμενα πέφτουν στο έδαφος (νόμος της βαρύτητας).

Βασικά επιστημονικά εργαλεία των φυσικών επιστημών

- **Παρατήρηση.** Οι επιστήμονες παρατηρούν τα φυσικά φαινόμενα, ώστε να διαπιστώσουν σχέσεις αιτίας και αποτελέσματος και να διατυπώσουν –αν είναι δυνατόν– νόμους.
- **Πείραμα.** Το πείραμα είναι η εκτέλεση ενός φυσικού φαινομένου με τρόπο που να μπορούν να μελετηθούν οι παράμετροί του, να γίνουν μετρήσεις, να συσχετιστεί ή να απομονωθεί από άλλα φαινόμενα.

Οι φυσικοί επιστήμονες θεωρούνται «αντικειμενικοί».

- Οι επιστήμονες που μελετούν τα φυσικά φαινόμενα θεωρούνται αντικειμενικοί

διότι η ιδεολογία τους, η πολιτική τους τοποθέτηση, τα θρησκευτικά τους πιστεύω κτλ. δεν εμπλέκονται στη μελέτη των φυσικών φαινομένων.

1.1.2 Κοινωνικές επιστήμες: αρχές, νόμοι και τάσεις

Οι κοινωνικές επιστήμες:

- είναι οι επιστήμες που ασχολούνται με τα κοινωνικά φαινόμενα (οικονομικά φαινόμενα, κοινωνικές σχέσεις και προβλήματα, ψυχολογικά φαινόμενα κτλ.).
- δε διατυπώνουν νόμους.
- διατυπώνουν τάσεις.

Η «τάση» στις κοινωνικές επιστήμες:

- είναι η δυναμική των δεδομένων προς μία κατεύθυνση. Π.χ. τα δεδομένα της υψηλής ανεργίας και της φτώχειας δείχνουν ότι υπάρχει τάση, δηλαδή υπάρχει κίνηση προς αυτή την κατεύθυνση, οι φτωχοί να εξεγερθούν.
- δεν είναι απαραίτητο ότι θα πραγματοποιηθεί. Υπάρχουν αστάθμητοι παράγοντες που μπορεί να εμποδίσουν την πραγματοποίηση μιας τάσης (π.χ. οι φτωχοί μπορεί τελικά να μην εξεγερθούν λόγω αλλαγής στην πολιτική, λόγω έλλειψης υποκίνησης, οργάνωσης και καθοδήγησης κτλ.).

Γενικές αρχές των σύγχρονων κοινωνικών επιστημών

1. Η γνώση του παρελθόντος, της ιστορίας, συμβάλλει στην κατανόηση της εποχής και της κοινωνίας όπου ζούμε.
2. Η γνώση άλλων πολιτισμών μας βοηθά να κατανοήσουμε καλύτερα τον δικό μας.
3. Οι κανόνες, οι αξίες και οι ρυθμίσεις που διέπουν την κοινωνία όπου ζούμε είναι μεταβλητές οι οποίες αλλάζουν.
4. Τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά φαινόμενα βρίσκονται σε σχέση αλληλεξάρτησης και αλληλεπίδρασης.

1.1.3 Διαφορές φυσικών και κοινωνικών επιστημών

Οι φυσικές επιστήμες διαφέρουν από τις κοινωνικές επιστήμες ως προς τα εξής:

- Τα κοινωνικά φαινόμενα παράγονται από ανθρώπους. Η μελέτη τους προϋποθέτει τη γνώση και την κατανόηση της σημασίας που δίνουν οι άνθρωποι στη δράση τους.
- Η δράση των ανθρώπων είναι απρόβλεπτη. Κατά συνέπεια, δεν μπορεί να υπάρξει πρόβλεψη του πώς θα εξελιχθούν τα κοινωνικά φαινόμενα. Υπάρχουν μόνο σενάρια και εκτιμήσεις.

- Οι άνθρωποι, όταν τελούν υπό παρατήρηση, τροποποιούν τη συμπεριφορά τους. Αυτό δε συμβαίνει με τα φυσικά φαινόμενα. Η βροχή δεν αλλάζει φορά όταν την παρατηρεί ο ερευνητής. Ο μαθητής, όμως, μπορεί να αλλάξει συμπεριφορά όταν τον παρατηρεί ένας ερευνητής την ώρα του μαθήματος στην τάξη.

ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΩΝ

1. Παραγωγή και επαγωγή (σελ. 13)

Η παραγωγή και η επαγωγή είναι δύο είδη έρευνας και μελέτης της πραγματικότητας.

Επαγωγή: ειδικό → γενικό

Παραγωγή: γενικό → ειδικό

2. Από τον Βίο του Γαλιλαίου (Μπέρτολτ Μπρεχτ) (σελ. 14)

[Αποσπάσματα από την 4η σκηνή]

[Ο Γαλιλαίος βρίσκεται στο σπίτι του στη Φλωρεντία και ετοιμάζεται να δείξει στο τηλεσκόπιο στοιχεία για την κίνηση της Γης. Έχει καλέσει επιστήμονες της εποχής του.]

ΓΑΛΙΛΑΙΟΣ: Υψηλότετε, είμαι ευτυχής που έχω την τιμή, παρουσία Σας, να κάμω γνωστά στους κυρίους του πανεπιστημίου Σας τα αποτελέσματα των τελευταίων ερευνών μου. [...]

Ο ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ: [...] Κύριε Γαλιλέι, προτού ασχοληθούμε με το περίφημο κιάλι σας, θα θέλαμε να σας παρακαλέσουμε να μας παραχωρήσετε τη χαρά μιας συζητήσεως μαζί σας. Θέμα: Είναι δυνατόν να υπάρχουν τέτοιοι πλανήτες;

Ο ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΟΣ: Μία τυπική συζήτηση.

ΓΑΛΙΛΑΙΟΣ: Νόμιζα πως θα 'ταν αρκετό να κοιτάξετε μέσα απ' το τηλεσκόπιο και να πεισθείτε. [...]

Ο ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΟΣ: Ασφαλώς, ασφαλώς... Γνωρίζετε, φυσικά, πως σύμφωνα με τις απόψεις των αρχαίων δεν είναι δυνατόν να υπάρχουν αστέρια που να στρέφονται γύρω από ένα άλλο κέντρο, εκτός από τη Γη... [...]

ΓΑΛΙΛΑΙΟΣ: Τι θα έλεγε η Υψηλότης Σας αν παρατηρούσε η ίδια με το τηλεσκόπιο αυτά τα ανύπαρκτα όσο και άχρηστα άστρα;

Ο ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΟΣ: Μπαίνει κανείς στον πειρασμό να σας απαντήσει ότι, αφού το κιάλι σας δείχνει πράγματα που δεν μπορεί να υπάρχουν, δεν πρέπει να 'ναι και πολύ αξιόπιστο. Τι λέτε; [...]

ΓΑΛΙΛΑΙΟΣ: Λοιπόν, οι κύριοι θα κοιτάξουν, ναι ή όχι;

Ο ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ: Ασφαλώς, ασφαλώς. [...]

Ο ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΟΣ: Γιατί να εμπλακούμε σε απεραντολογίες; Αργά ή γρήγορα ο κύριος Γαλιλέι θ' αναγκαστεί ασφαλώς να συμφιλιωθεί με τα γεγονότα. Το θέμα είναι απλούστατο. Οι πλανήτες του θα έσπαζαν τον κρυστάλλινο θόλο!

ΦΕΝΤΕΡΤΣΟΝΙ: Θα ξαφνιαστείτε βέβαια, αλλά δεν υπάρχει κρυστάλλινος θόλος.

Ο ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ: Οιονδήποτε σχολικό βιβλίο μπορεί να σας πληροφορήσει γι' αυτό, καλέ μου άνθρωπε.

ΦΕΝΤΕΡΤΣΟΝΙ: Τότε, να βγουν καινούργια σχολικά βιβλία.

ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ: Υψηλότατε, ο αξιότιμος συνάδελφός μου και εγώ ανατρέχουμε εις την αυθεντιάν αυτού τούτου του θείου Αριστοτέλους.

ΓΑΛΙΛΑΙΟΣ [Σχεδόν δουλικά]: Κύριοί μου, άλλο η πίστη στην αυθεντία του Αριστοτέλη κι άλλο η πραγματικότητα. [...] Στο τέλος τέλος ο άνθρωπος δεν είχε και τηλεσκόπιο! [...]

[Ακολουθεί συζήτηση του Γαλιλαίου με τους επισκέπτες για τον Αριστοτέλη. Μόλις τελειώνει η συζήτηση, οι επισκέπτες φεύγουν.]

ΓΑΛΙΛΑΙΟΣ [Τρέχοντας από πίσω τους]: Αν έριχναν οι κύριοι μια ματιά απ' το τηλεσκόπιο, θα 'ταν αρκετό!

[Οι επισκέπτες δεν δέχονται να δουν από το τηλεσκόπιο και φεύγουν.]

(Από τη μετάφραση του Σπύρου Ευαγγελάτου, εκδόσεις Ερμής 1991)

Η άρνηση των επισκεπτών να δουν ακόμη και από το τηλεσκόπιο του Γαλιλαίου δείχνει:

- το πνεύμα της εποχής, όπου ό,τι δε συμφωνούσε με τη Βίβλο και τις θεωρίες του Αριστοτέλη θεωρούνταν λάθος (σχολαστικισμός).
- το πώς η προκατάληψη και η πρόληψη εμποδίζουν την ανάπτυξη των επιστημών.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΕΜΠΕΔΩΣΗΣ

1α. Βάλτε Σ (Σωστό) ή Λ (Λάθος) στην αντίστοιχη φράση:

- Οι φυσικές επιστήμες ασχολούνται με τα κοινωνικά φαινόμενα.
- Φυσικό φαινόμενο είναι η βροχή.
- Η επιστήμη μπορεί να αναπτυχθεί σε συνθήκες ελευθερίας.
- Η επιστήμη είναι παντού και πάντα η ίδια.
- Κάθε σώμα γνώσεων είναι επιστήμη.
- Οι νόμοι που διατυπώνουν οι φυσικές επιστήμες έχουν καθολική ισχύ.
- Το επίπεδο ανάπτυξης της οικονομίας επηρεάζει το επίπεδο ανάπτυξης των επιστημών.

1β. Ιστορικό και κοινωνικό φαινόμενο είναι (βάλτε σε κύκλο τη σωστή απάντηση):

- α. το φαινόμενο που εμφανίζεται με τον ίδιο τρόπο σε όλες τις κοινωνίες.

- β. το φαινόμενο που εμφανίζεται με τον ίδιο τρόπο σε όλες τις εποχές.
 γ. το φαινόμενο που αλλάζει από κοινωνία σε κοινωνία και από εποχή σε εποχή.
 δ. όλα τα παραπάνω.

1γ. Αντιστοιχίστε τις έννοιες της Α΄ στήλης με τις έννοιες της Β΄ στήλης, γράφοντας τον αντίστοιχο αριθμό της Α΄ στήλης στο κενό της Β΄ στήλης.

Α΄ ΣΤΗΛΗ

Β΄ ΣΤΗΛΗ

1. Νόμος	___	η μελέτη τους γίνεται με πείραμα
2. Τάση	___	φυσικές επιστήμες
3. Κοινωνικά φαινόμενα	___	η μελέτη τους προϋποθέτει τη γνώση του νοήματος που αποδίδουν οι άνθρωποι στη δράση τους
4. Φυσικά φαινόμενα	___	κοινωνικές επιστήμες

2α. Ποιος είναι ο σκοπός των φυσικών επιστημών;

2β. Τι σημαίνει η φράση «η επιστήμη είναι ιστορικό και κοινωνικό φαινόμενο»;

2γ. Ποια είναι η διαφορά νόμου (φυσικές επιστήμες) και τάσης (κοινωνικές επιστήμες);

2δ. Ποιες είναι οι διαφορές φυσικών και κοινωνικών επιστημών;

2ε. Ποιες είναι οι γενικές αρχές των κοινωνικών επιστημών;

1.2 Λόγοι εμφάνισης των κοινωνικών επιστημών

Ο κοινωνικός στοχασμός στην Αρχαία Ελλάδα

- Ο στοχασμός για οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά θέματα έγινε με τη χρήση του ορθού λόγου, χωρίς προσφυγή σε μύθους κτλ.
- Οι Έλληνες φιλόσοφοι (π.χ. Πλάτων, Αριστοτέλης), ο Σωκράτης, οι σοφιστές κτλ. ανέπτυξαν έννοιες και προβληματισμούς που χρησιμοποιούνται ακόμη και σήμερα στις κοινωνικές επιστήμες.

Προϋποθέσεις ευδοκίμησης του κοινωνικού στοχασμού:

- Ύπαρξη μορφωμένων ομάδων που να έχουν ανησυχίες και αναζητήσεις
- Συνθήκες προαγωγής της δημοκρατίας και της ελευθερίας για να μπορούν οι αναζητήσεις να εκφραστούν και οι ιδέες να διακινηθούν

Αλλαγές που ευνόησαν την ανάπτυξη του κοινωνικού στοχασμού από την Αναγέννηση μέχρι τη Γαλλική Επανάσταση (16ος-18ος αιώνας):

1. Ανάπτυξη του εμπορίου. Κορυφώνεται την εποχή των ανακαλύψεων (αποικι-

- σμός και εκμετάλλευση της Αμερικής, περιοχών της Αφρικής και της Ασίας). Οι ανακαλύψεις φέρνουν νέα γνώση χάρη στην επαφή με άλλους πολιτισμούς.
2. **Αμφισβήτηση της Παπικής Εκκλησίας και της βασιλικής εξουσίας.** Σε αυτό συνέβαλε η Μεταρρύθμιση (16ος αιώνας) στη Γερμανία, που διέσπασε την καθολική εκκλησία και περιόρισε την εξουσία του πάπα.
  3. **Βιομηχανική Επανάσταση.** Οργάνωση της παραγωγής σε εργοστάσια, περαιτέρω ανάπτυξη των επιστημών, ανάπτυξη των πόλεων κτλ.
  4. **Εμφάνιση των εθνικών κρατών.** Τα εθνικά κράτη ανέπτυξαν διοίκηση, η οποία χρειαζόταν ειδικούς (λογιστές, νομικούς κτλ.).
  5. **Η τυπογραφία.** Έδωσε τη δυνατότητα μαζικής παραγωγής βιβλίων και ευρύτερης διακίνησης των ιδεών.
  6. **Ανάπτυξη των φυσικών επιστημών.** Οι φυσικές επιστήμες με τις κατακτήσεις τους άρχισαν να απελευθερώνουν τους ανθρώπους από τις προλήψεις του Μεσαίωνα.

Ανάπτυξη των κοινωνικών επιστημών λόγω αυτών των αλλαγών

α) Οικονομία

- Το κράτος και το εμπόριο συμβάλλουν στην ανάπτυξη συστημάτων διαχείρισης των οικονομικών υποθέσεων.
- 16ος-17ος αιώνας: κυριαρχεί ο **μερκαντιλισμός**:
  - ρύθμιση της οικονομίας από το κράτος
  - υψηλοί δασμοί για τα εισαγόμενα προϊόντα
  - μηδενική φορολόγηση για τα εξαγόμενα προϊόντα
  - Ο μερκαντιλισμός χαρακτηρίστηκε «οικονομικός εθνικισμός» διότι προάσπιζε τα συμφέροντα της κάθε χώρας εις βάρος των άλλων (αφορολόγητες οι εξαγωγές της χώρας, βαριά φορολογία για τις εισαγωγές).
- 18ος αιώνας, Γαλλία: Οι **φυσιοκράτες** υποστηρίζουν την ελευθερία των συναλλαγών.

β) Πολιτική

- Εμφάνιση της **Σχολής του Φυσικού Δικαίου** (όλοι οι άνθρωποι είναι από τη φύση ίσοι)
- Υποχώρηση του **Θεϊκού Δικαίου** (η κοινωνική τάξη, ακόμη και αν είναι άνηση, έχει δοθεί από τον Θεό)
- **Διαφωτισμός** (δίνει ώθηση στον κοινωνικό στοχασμό)
  - Απόρριψη κάθε αυθεντίας
  - Η Λογική ως το μόνο έγκυρο μέσον για την ερμηνεία του κόσμου

Η ανάπτυξη των κοινωνικών επιστημών τον 19ο αιώνα επηρεάστηκε έντονα από τον θετικισμό και τα κοινωνικά προβλήματα που είχαν προκαλέσει οι αλλαγές της Βιομηχανικής Επανάστασης (συσσώρευση πληθυσμών στις πόλεις κτλ.).

Θετικισμός (19ος αιώνας)

- Είναι η αντίληψη ότι η μελέτη των κοινωνικών φαινομένων θα αποκτήσει επιστημονικό χαρακτήρα αν γίνει με τις μεθόδους των φυσικών (θετικών) επιστημών:
  - Εύρεση σχέσεων αιτίας-αποτελέσματος στα κοινωνικά φαινόμενα
  - Διατύπωση καθολικών κοινωνικών νόμων

Αντικείμενο των κοινωνικών επιστημών τον 19ο αιώνα:

- Τα κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά προβλήματα της εποχής
- Η αναζήτηση τρόπων αντιμετώπισής τους
- Η αναζήτηση τρόπων για να επιτευχθεί ευημερία και δικαιοσύνη

Σε αυτό το πλαίσιο:

○ **Άνταμ Σμιθ** (Adam Smith, 1723-1790):

- είχε συνδέσει την οικονομία με την ηθική.
- προσπαθούσε να αναλύσει πώς ο καπιταλισμός θα επιτύχει οικονομική ευημερία και κοινωνική δικαιοσύνη.
- διακήρυξε ότι μέσο για την επίτευξη αυτών των σκοπών είναι η **ελεύθερη αγορά**.

γ) Κοινωνιολογία

○ **Αύγουστος Κοντ** (Auguste Comte, 1778-1857):

- δημιούργησε τον όρο «κοινωνιολογία».
- υποστήριξε ότι η κοινωνιολογία θα ανακάλυπτε τις αιτίες των κοινωνικών προβλημάτων.
- θεώρησε ότι η κοινωνιολογία θα έδινε λύσεις στα κοινωνικά προβλήματα.
- κατήρτισε σχέδια οργάνωσης της γαλλικής κοινωνίας, προκειμένου να λειτουργήσει καλύτερα, χωρίς κοινωνικά προβλήματα.

○ **Καρλ Μαρξ** (Karl Marx, 1818-1883):

- ανέλυσε τη λειτουργία του καπιταλιστικού συστήματος.
- συμπέρανε ότι ο καπιταλισμός είναι ένα σύστημα που στηρίζεται στην ανισότητα και στην εκμετάλλευση.
- πρότεινε ως λύση στα προβλήματα του καπιταλισμού τα εξής:
  - σχεδιασμένη οικονομία

- κρατική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής
- διοίκηση του κράτους από την εργατική τάξη και τους συμμάχους της
- διανομή του πλεονάσματος της κρατικοποιημένης παραγωγής στα μέλη της κοινωνίας ανάλογα με τις ανάγκες τους (σοσιαλισμός)

ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΩΝ

1. Το ξεπέρασμα των προλήψεων μέσω της ανάπτυξης των επιστημών (σελ. 15)

Η ανάπτυξη των επιστημών οδήγησε στην υπέρβαση του σχολαστικισμού, των προλήψεων και των προκαταλήψεων. Μέχρι τότε η ανθρωπότητα ήταν εγκλωβισμένη σε προλήψεις, προκαταλήψεις που εμπόδιζαν την ανάπτυξη της γνώσης. Υπήρξαν ορισμένα σημεία-κλειδιά στην εξέλιξη της ανθρώπινης σκέψης που άλλαξαν την πορεία της ανθρωπότητας. Τα κυριότερα από αυτά είναι η χρήση του πειράματος (επαλήθευση) προκειμένου η νέα γνώση να γίνει αποδεκτή, η διαρκής αμφισβήτηση κάθε αυθεντίας και κάθε θέσης, η αποδοχή της αρχής της ισότητας των ανθρώπων, η συστηματική έρευνα με βάση τις αρχές της Λογικής (επαγωγή-παραγωγή κτλ.).

Ορισμένοι από τους πρωτοπόρους των επιστημών που άνοιξαν δρόμους για την ανθρωπότητα ήταν οι:

Φράνσις Μπέικον (ή Βάκων, 1561-1626):

- Υποστήριζε ότι κάθε άποψη στις επιστήμες πρέπει να επαληθεύεται με πείραμα για να είναι αποδεκτή.

Ρενέ Ντεκάρτ (ή Καρτέσιος, 1596-1650):

- Υποστήριζε ότι πηγή της γνώσης είναι η αμφιβολία.

Τζον Λοκ (1632-1704):

- Στο πλαίσιο της αντίληψης του Φυσικού Δικαίου, υποστήριξε ότι οι άνθρωποι έχουν απαραβίαστα φυσικά δικαιώματα (ζωής, ελευθερίας, περιουσίας).

Ισαάκ Νιούτον (ή Νεύτων, 1642-1727):

- Διατύπωσε τον νόμο της παγκόσμιας έλξης με την επαγωγική μέθοδο (κάθε αντικείμενο πέφτει στο έδαφος· άρα ποια δύναμη έχει την καθολική ισχύ να το προκαλεί;).

2. Βασικές πολιτικές θέσεις του Διαφωτισμού (σελ. 16)

Στο πλαίσιο του Διαφωτισμού αναπτύχθηκαν συγκεκριμένες πολιτικές θέσεις για το ποιες αρχές πρέπει να διέπουν την οργάνωση της πολιτείας, ώστε αυτή να λειτουργεί δημοκρατικά. Οι πολιτικές αυτές θέσεις, την εποχή που διατυπώθηκαν, ήταν το αντίβαρο στα προνόμια και στην αυθαιρεσία των βασιλιάδων και των φεουδαρχών. Εκείνη την εποχή δεν υπήρχαν πολίτες (συμμέτοχοι στα πολιτεύματα με δικαιώματα και υποχρεώσεις) αλλά υπήκοοι (υποτελείς στον βασιλιά χωρίς δικαιώματα). Επιγραμματικά οι θέσεις αυτές είναι:

- Όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι από τη φύση (φυσικά δικαιώματα, Φυσικό Δίκαιο).
- Ανάμεσα σε κυβερνώντες και κυβερνωμένους υπάρχει ένα συμβόλαιο (κοινωνικό συμβόλαιο). Αν οι πρώτοι συμπεριφέρονται με αυθαίρετο και τυραννικό τρόπο απέναντι στους δεύτερους, οι δεύτεροι έχουν το δικαίωμα να αντισταθούν. Η μόνιμη και κληρονομική εξουσία των βασιλιάδων, ελέω Θεού και απουσία λαού, δεν είναι πια αποδεκτή.
- Ο λαός πρέπει να συμμετέχει στη λήψη των αποφάσεων (γενική βούληση, Ζαν Ζακ Ρουσσώ).
- Η εξουσία δεν πρέπει να ασκείται από έναν μόνο φορέα (βασιλιάς). Όταν ένας νομοθετεί, εκτελεί και δικάζει, τότε επικρατεί αυθαιρεσία. Οι εξουσίες πρέπει να διαμοιραστούν σε περισσότερους φορείς. Ο Μοντεσκιέ πρότεινε τη διάκριση των εξουσιών, όπως ισχύει μέχρι σήμερα:
  - Εκτελεστική εξουσία, που εφαρμόζει τους νόμους (υπουργεία-αστυνομία κτλ.).
  - Νομοθετική εξουσία, που νομοθετεί (Βουλή).
  - Δικαστική εξουσία, που εξετάζει τη σωστή ή μη τήρηση των νόμων (δικαστήρια).

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΕΜΠΕΔΩΣΗΣ

1α. Βάλτε Σ (Σωστό) ή Λ (Λάθος) στην αντίστοιχη φράση:

- Ο Μαρξ δημιούργησε τον όρο κοινωνιολογία.
- Θετικισμός είναι η αντίληψη της επέκτασης των αρχών και των μεθόδων των θετικών επιστημών στις κοινωνικές επιστήμες.
- Κατά τον Μαρξ ο καπιταλισμός στηρίζεται στην ανισότητα και στην εκμετάλλευση.
- Ο Άνταμ Σμιθ θεωρούσε ότι η ελεύθερη αγορά θα φέρει ευημερία και κοινωνική δικαιοσύνη.
- Το Φυσικό Δίκαιο στηρίζεται στην αρχή ότι όλοι οι άνθρωποι είναι από τη φύση τους ίσοι.
- Ο μερκαντιλισμός υποστήριζε τη φορολόγηση των εισαγόμενων προϊόντων.
- Το δημοκρατικό πολίτευμα ευνόμησε την ανάπτυξη του κοινωνικού στοχασμού στην Αρχαία Ελλάδα.

1β. Ο Κοντ θεωρούσε (βάλτε σε κύκλο τη σωστή απάντηση):

- α. ότι η ελεύθερη αγορά θα αντιμετωπίσει τα κοινωνικά προβλήματα.
- β. ότι η κρατικοποίηση των μέσων παραγωγής θα αντιμετωπίσει τα κοινωνικά προβλήματα.

γ. ότι η κοινωνιολογία θα αντιμετωπίσει τα κοινωνικά προβλήματα.

δ. όλα τα παραπάνω.

1γ. Αντιστοιχίστε τις έννοιες της Α' στήλης με τις έννοιες της Β' στήλης, γράφοντας τον αντίστοιχο αριθμό της Α' στήλης στο κενό της Β' στήλης.

Α' ΣΤΗΛΗ

Β' ΣΤΗΛΗ

1. Άνταμ Σμιθ

___ σοσιαλισμός

2. Αύγουστος Κοντ

___ χρήση των μεθόδων των επιστημών στη μελέτη της κοινωνίας

3. Καρλ Μαρξ

___ ελεύθερη αγορά

4. Θετικισμός

___ κοινωνιολογία

2α. Ποιο είναι το περιεχόμενο του όρου θετικισμός;

2β. Ποιες αλλαγές ευνόησαν την ανάπτυξη του κοινωνικού στοχασμού από την Αναγέννηση μέχρι τη Γαλλική Επανάσταση;

1.3 Η διεπιστημονικότητα στις κοινωνικές επιστήμες

- Η οικονομία, η κοινωνία, η πολιτική και η πολιτιστική ζωή δεν υπάρχουν αυτόνομα ούτε εξελίσσονται απομονωμένες η μία από την άλλη.
- Η μελέτη τους από ξεχωριστούς κλάδους των κοινωνικών επιστημών (Πολιτική Οικονομία, Κοινωνιολογία, Πολιτική Επιστήμη, Δίκαιο, Ψυχολογία κτλ.) γίνεται, σε μεγάλο βαθμό, για λόγους ευκολίας.
- Κανένας σύγχρονος κοινωνικός επιστήμονας δεν υποστηρίζει ότι τα οικονομικά φαινόμενα υπάρχουν ανεξάρτητα από την πολιτική, ή το αντίστροφο.
- Η μελέτη κάθε κοινωνικού φαινομένου λαμβάνει υπόψη της την οικονομία, την πολιτική, το δίκαιο κτλ.
- Οικονομία, κοινωνία, πολιτεία βρίσκονται σε σχέση αλληλεπίδρασης.

Τη σχέση αλληλεπίδρασης και αλληλεξάρτησης της οικονομίας, της κοινωνίας και της πολιτικής την κατανόησαν όλοι οι μεγάλοι κοινωνικοί στοχαστές και επιστήμονες. Βέβαια, ο καθένας τους έδινε διαφορετική βαρύτητα στην οικονομία, στην πολιτική ή στην κοινωνία.

Ο Άνταμ Σμιθ:

- είναι ο συγγραφέας του έργου *Ο πλούτος των εθνών* (1776), που είναι και το σημαντικότερό του.
- παρουσίασε στον *Πλούτο των Εθνών* ένα συνολικό σχέδιο για την οργάνωση της καπιταλιστικής κοινωνίας.
- δε διέκρινε την οικονομία ως ξεχωριστό πεδίο από την κοινωνία.
- υποστήριζε ότι η ελεύθερη αγορά θα φέρει την οικονομική ευημερία.
- διατύπωσε την άποψη ότι στην ελεύθερη αγορά οι άνθρωποι προσπαθούν να μεγιστοποιήσουν τα οικονομικά τους οφέλη, κι αυτό παράγει αγαθά και υπηρεσίες.

Οι οικονομολόγοι της Κλασικής Σχολής (Μάλθους, Ρικάρντο και Μιλ):

- επιχειρούσαν να διαμορφώσουν την επιστήμη της κοινωνίας.
- δεν απομόνωναν την οικονομία από την κοινωνία και την πολιτική.
- χρησιμοποιούσαν τον όρο «πολιτική οικονομία» με την έννοια ότι οικονομία και πολιτική αλληλοκαθορίζονται.
- θεωρούσαν ότι μέσω ρυθμίσεων στην οικονομία (πολιτική παρέμβαση) μπορεί να επέλθουν ευημερία και δικαιοσύνη.
- υποστήριζαν ότι οι μισθοί, η απασχόληση, οι τιμές των προϊόντων, η παραγωγικότητα αποτελούν οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα.

Ο Καρλ Μαρξ:

- δεν απομονώνει την οικονομία από την κοινωνία και την πολιτική.
- αντιμετωπίζει τις κοινωνίες ως οικονομικούς και κοινωνικούς σχηματισμούς.
- υποστηρίζει ότι στη βάση κάθε οικονομικού και κοινωνικού σχηματισμού βρίσκεται ο **τρόπος παραγωγής**.

Τρόπος παραγωγής είναι ο τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι παράγουν τα προϊόντα. Ο τρόπος παραγωγής περιλαμβάνει:

- τα **μέσα παραγωγής** (έδαφος, εργαλεία, μηχανές, εργοστάσια).
- τις **σχέσεις παραγωγής** (Ποιος έχει την ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής και με τι σχέσεις εργάζονται οι άνθρωποι σε αυτά: Είναι δούλοι που ανήκουν στον ιδιοκτήτη τους και δεν έχουν κανένα δικαίωμα; Είναι δουλοπάροικοι που δουλεύουν στα κτήματα του φεουδάρχη; Είναι εργάτες που εργάζονται με μισθό, αλλά ταυτόχρονα είναι πολίτες και μπορούν να συνδικαλιζονται;)

Τρόπος παραγωγής = μέσα παραγωγής + σχέσεις παραγωγής

- Πάνω στον **τρόπο παραγωγής (βάση)** υψώνεται το **εποικοδόμημα** (οι θεσμοί της κοινωνίας: εκπαίδευση, κράτος, νομοθεσία, τέχνη, επιστήμη κτλ.).
- Βάση και εποικοδόμημα βρίσκονται σε σχέση αλληλεπίδρασης.
- Οι ιδιοκτήτες των μέσων παραγωγής (δουλοκτήτες, φεουδάρχες, καπιταλιστές) επιδιώκουν να προστατεύσουν και να αναπαραγάγουν τα προνόμιά τους.
- Προσπαθούν να το επιτύχουν αυτό μέσω των θεσμών (νόμοι, εκκλησία, εκπαί-

δευση κτλ.). Για παράδειγμα, στη φεουδαρχία η γη ανήκει στους φεουδάρχες και οι δουλοπάροικοι την καλλιεργούν. Οι δουλοπάροικοι πρέπει να πειστούν ότι η κατάσταση τους (να εργάζονται χωρίς δικαιώματα, άδειες, ρεπό, αμοιβή κτλ.) στα κτήματα του φεουδάρχη είναι «φυσιολογική» και «αναπόφευκτη». Η καθολική εκκλησία και το Θεϊκό Δίκαιο έπαιξαν εκείνη την εποχή αυτό τον ρόλο: να καταφέρουν να πείσουν τους δουλοπάροικους ότι η κατάστασή τους ήταν «φυσιολογική», ήταν «θέλημα Θεού» κτλ.

- Το εποικοδόμημα αλλάζει όταν αλλάζει η βάση (τρόπος παραγωγής). Όταν, για παράδειγμα, η οικονομία από φεουδαρχική γίνεται καπιταλιστική, τότε αλλάζουν οι θεσμοί του εποικοδομήματος, ώστε να ανταποκρίνονται στις ανάγκες του νέου τρόπου παραγωγής. Π.χ. οι δουλοπάροικοι δεν έπαιρναν μισθό. Οι εργάτες στον καπιταλισμό παίρνουν μισθό, οπότε παράγεται και το αντίστοιχο δίκαιο που διέπει τις συμβάσεις, τους μισθούς κτλ.

○ **Εμίλ Ντυρκέμ** (Emile Durkheim, Γαλλία, 1858-1917):

- προσπάθησε να μελετήσει τα κοινωνικά γεγονότα σαν «πράγματα», δηλαδή σαν καταστάσεις αντικειμενικές όπως τα φυσικά φαινόμενα (π.χ. η βροχή, το χιόνι κτλ.).
- επιχείρησε να κατανοήσει την κοινωνική μεταβολή της εποχής του (ο Ντυρκέμ έζησε στο μεταίχμιο 19ου-20ού αιώνα, που ήταν μια εποχή κοινωνικών αλλαγών και έντονων ανακατατάξεων).
- Έννοια-κλειδί για την κατανόηση της κοινωνικής μεταβολής θεωρεί τον **καταμερισμό της εργασίας**.

○ καταμερισμός της εργασίας:

- γίνεται όλο και πιο περίπλοκος όσο οι κοινωνίες αναπτύσσονται.
- είναι πιο περίπλοκος στις βιομηχανικές κοινωνίες απ' ό,τι στις αγροτικές κοινωνίες του παρελθόντος.
- δημιουργεί νέες αξίες και νέες μορφές κοινωνικών σχέσεων (επίδραση της οικονομίας στην κοινωνία). Στις αγροτικές κοινωνίες το κάθε μέλος εκτελούσε πολλές εργασίες. Στις σύγχρονες βιομηχανικές κοινωνίες το κάθε μέλος εκτελεί μια εξειδικευμένη εργασία. Αυτό αλλάζει και τις αξίες και τις κοινωνικές σχέσεις.
- Οι οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές επιδρούν στη συνείδηση των ανθρώπων και στην οργάνωση της κοινωνίας και της πολιτείας (πολιτική, ιδεολογία, νόμοι, τρόπος με τον οποίο αντιλαμβάνονται οι άνθρωποι τον κόσμο, τι είναι καλό, τι είναι κακό κτλ.).

○ **Μαξ Βέμπερ** (Max Weber, Γερμανία, 1864-1920):

- αναγνώρισε τη σημασία της οικονομίας στη διαμόρφωση της κοινωνίας και της πολιτείας.

- έδωσε βαρύτητα στις αξίες, στις ιδέες των ανθρώπων και στους τρόπους με τους οποίους ερμηνεύουν τον κόσμο.
- έθεσε το ερώτημα: «γιατί ο καπιταλισμός αναπτύχθηκε στη Δυτική Ευρώπη και όχι αλλού;»
  - Ο Βέμπερ θεωρεί ότι ο προτεσταντισμός έπαιξε σημαντικό ρόλο στο να αναπτυχθεί ο καπιταλισμός στη Δυτική Ευρώπη.
  - Χαρακτηριστικό του προτεσταντισμού είναι η πουριτανική ηθική, η οποία προωθεί έναν λιτό (σχεδόν ασκητικό) τρόπο ζωής.
  - Ο πουριτανός αποφεύγει την υπερβολική κατανάλωση (ακριβά ρούχα, πλούσια γεύματα, πολυτελή σπίτια κτλ.).
  - Αν είναι κάποιος επιχειρηματίας, ενδιαφέρεται κυρίως για το πώς θα κάνει οικονομίες για να μπορέσει η επιχείρησή του να αναπτυχθεί.
  - Γι' αυτό και ο καπιταλισμός αναπτύχθηκε στη Δυτική Ευρώπη, όπου οι πλούσιοι ήταν πουριτανοί, ζούσαν βίο λιτό και εστίασαν στην ανάπτυξη των επιχειρήσεών τους.
  - Παρά το γεγονός ότι πρώτες αναπτύχθηκαν οι πόλεις-κράτη της Ιταλίας (οι Μεδικοί στη Φλωρεντία, οι Σφόρτσα στο Μιλάνο), δεν μπόρεσαν αυτές τελικά να αναπτυχθούν καπιταλιστικά πέρα από τα όριά τους.

Ο προτεσταντισμός είναι κλάδος του χριστιανισμού. Protestantismus σημαίνει «διαμαρτυρία». Εμφανίστηκε τον 16ο αιώνα στη Γερμανία, με πρωτεργάτη τον Μαρτίνο Λούθηρο. Ο προτεσταντισμός δίνει βαρύτητα στον ενάρετο και λιτό τρόπο ζωής.

Μαικήνας και μαικνισμός. Κατά τον Βέμπερ, οι αστοί προκαπιταλιστικού τύπου στις πόλεις-κράτη της Ιταλίας (π.χ. οι Μεδικοί στη Φλωρεντία) ήταν μαικήνες που δαπανούσαν τα χρήματά τους στον μαικνισμό. Η λέξη μαικήνας προέρχεται από το όνομα του Ρωμαίου Γάιου Κίλνιου Μαικήνα, ο οποίος έζησε τον 1ο αιώνα π.Χ. και ήταν γνωστός ως προστάτης των καλλιτεχνών. Μαικνισμός είναι η τάση επένδυσης στις τέχνες και προστασίας των καλλιτεχνών.

ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΩΝ

1. Το παράθεμα (σελ. 17) εξηγεί τη θέση του Σμιθ ότι «στην ελεύθερη αγορά οι άνθρωποι προσπαθούν να μεγιστοποιήσουν τα οικονομικά τους οφέλη, κι αυτό παράγει αγαθά και υπηρεσίες».

«Ο Σμιθ θεωρούσε ότι κάθε άνθρωπος, κυνηγώντας το προσωπικό του συμφέ-

ρον, ωφελεί και την κοινωνία. Π.χ. ο φούρναρης παρασκευάζει ψωμί όχι από ανθρωπισμό αλλά για το κέρδος. Όμως, η πράξη του αυτή ευνοεί την κοινωνία, που έχει στη διάθεσή της ψωμί. Διαφορετικά, αν η κοινωνία περίμενε να ικανοποιήσει τις ανάγκες της από τη φιλανθρωπία, τότε δε θα είχε τα απαραίτητα αγαθά και τις υπηρεσίες».

Κάθε επαγγελματίας αποσκοπεί στη μεγιστοποίηση του κέρδους του. Όμως, ταυτόχρονα, παράγει αγαθά και υπηρεσίες χρήσιμες για την κοινωνία. Αν π.χ. δεν υπάρχει ο φούρναρης ως επάγγελμα που προσπαθεί να κερδίσει χρήματα μέσω της παραγωγής και της πώλησης του ψωμιού, θα έπρεπε η κοινωνία να αναμένει κάποια μέλη της εθελοντικά να παράγουν ψωμί. Αν αυτό δε γινόταν, τότε δε θα υπήρχε ψωμί.

2. Το σχεδιάγραμμα «Βάση και εποικοδόμημα» (σελ. 17)

Το σχέδιο περιγράφει τη διάκριση που κάνει ο Μαρξ ανάμεσα σε βάση και εποικοδόμημα, από τα οποία αποτελείται ένας οικονομικός και κοινωνικός σχηματισμός. Επιγραμματικά, όπως θα δούμε και στο κεφάλαιο 2, η Ευρώπη γνώρισε τους εξής οικονομικούς και κοινωνικούς σχηματισμούς (οικονομικά-κοινωνικά συστήματα):

- δουλοκτητικό
- φεουδαρχικό
- καπιταλιστικό
- σοσιαλιστικό (οι χώρες του υπαρκτού σοσιαλισμού στην Ανατολική Ευρώπη μέχρι το 1989).

Σε καθεμιά από αυτές η βάση (ο τρόπος παραγωγής = μέσα παραγωγής + παραγωγικές σχέσεις) διέφερε. Αντίστοιχα διέφερε και το εποικοδόμημα. Κάθε τρόπος παραγωγής (βάση) είχε και διαφορετικό εποικοδόμημα (θεσμοί), με το οποίο υπήρχε σχέση αλληλεπίδρασης. Αυτοί οι θεσμοί (εποικοδόμημα) αλλάζουν με την αλλαγή της βάσης (τρόπος παραγωγής).

Ο Καρλ Μαρξ, το 1857, έγραφε στον Πρόλογο της *Κριτικής της Πολιτικής Οικονομίας*: «Ο τρόπος παραγωγής της υλικής ζωής καθορίζει γενικά το κοινωνικό, πολιτικό και πνευματικό προτσές (διαδικασία) της ζωής, ότι όλες οι κοινωνικές και κρατικές σχέσεις, όλα τα θρησκευτικά και νομικά συστήματα, όλες οι θεωρητικές απόψεις που εμφανίζονται στην ιστορία, μονάχα τότε μπορούν να κατανοηθούν όταν θα έχουν κατανοηθεί οι υλικοί όροι ζωής της κάθε φορά αντίστοιχης εποχής και όταν όλα αυτά συμπεραίνονται από τους υλικούς όρους [...] Σε μια ορισμένη βαθμίδα εξέλιξής τους οι υλικές παραγωγικές δυνάμεις της κοινωνίας έρχονται σε αντίφαση με τις υπάρχουσες παραγωγικές σχέσεις ή -πράγμα που αποτελεί μονάχα τη νομική γι' αυτό έκφραση- με τις σχέσεις ιδιοκτησίας μέσα στις οποίες είχαν κινηθεί ως τώρα. Από μορφές ανάπτυξης των παραγωγικών δυ-

νάμεων οι σχέσεις αυτές μεταβάλλονται σε δεσμά τους. Τότε έρχεται μια εποχή κοινωνικών επαναστάσεων. Με την αλλαγή της οικονομικής βάσης ανατρέπεται, αργότερα ή γρηγορότερα, ολόκληρο το τεράστιο εποικοδόμημα».

3. Παράθεμα (σελ. 18). Οργανική και μηχανική αλληλεγγύη

Σύμφωνα με τον Ντυρκέμ, κάθε κοινωνία διαθέτει έναν καταμερισμό εργασίας. Ο καταμερισμός εργασίας εξελίσσεται από απλούστερες σε πιο σύνθετες μορφές. Παλαιότερα οι άνθρωποι έκαναν περισσότερες εργασίες, καθώς αυτές ήταν απλούστερες. Ο ίδιος άνθρωπος ήταν αγρότης, ψαράς, χτίστης και πολεμιστής. Στις σύγχρονες κοινωνίες αυτό δεν μπορεί να συμβεί, καθώς η ανάπτυξη της τεχνολογίας και των αναγκών έχει κάνει το κάθε επάγγελμα απαιτητικό και περίπλοκο. Ο καταμερισμός της εργασίας διαμορφώνει και την ποιότητα, το είδος των κοινωνικών σχέσεων μεταξύ των ανθρώπων. Ο Ντυρκέμ έκανε διάκριση ανάμεσα σε:

- **Μηχανική αλληλεγγύη.** Υπάρχει στις πρωτόγονες, τις αρχαίες, τις μεσαιωνικές και τις αγροτικές κοινωνίες του παρελθόντος. Οι άνθρωποι λειτουργούν ως ομάδα. Τα μέλη της κοινότητας που αποκλίνουν από τις αξίες και τους κανόνες της ομάδας απομονώνονται. Ο καταμερισμός εργασίας είναι περιορισμένος.
- **Οργανική αλληλεγγύη.** Υπάρχει στις σύγχρονες βιομηχανικές κοινωνίες και στις μεγαλουπόλεις. Ο καταμερισμός εργασίας είναι αναπτυγμένος. Οι σχέσεις των ανθρώπων στηρίζονται στην ανάγκη της διαφορετικής εργασίας που κάνει ο καθένας. Για τα μέλη που παραβιάζουν τους κανόνες και τους νόμους της κοινωνίας υπάρχουν νομοθεσία και δικαστήρια.

4. Προκαπιταλιστικός και καπιταλιστικός τύπος αστού. Παράθεμα (σελ. 19)

Πρόκειται για δύο ορισμούς-εργαλεία του Μαξ Βέμπερ μέσω των οποίων επιχειρήσε να αναλύσει τη διαφορετική οικονομική συμπεριφορά των επιχειρηματιών που οδηγεί ή όχι σε ανάπτυξη τον καπιταλισμό.

Προκαπιταλιστικός τύπος αστού. Δαπανά τα χρήματα που κερδίζει για το ευ ζην. Χαρακτηριστικός τύπος προκαπιταλιστικού αστού ήταν οι Μέδικοι της Φλωρεντίας. Συγκέντρωσαν γύρω τους πλήθος καλλιτεχνών (Μιχαήλ Άγγελος, Ντα Βίντσι κτλ.) και δαπάνησαν πολλά χρήματα για την προώθηση των τεχνών και για τη διακόσμηση της πόλης τους με έργα τέχνης.

Καπιταλιστικός τύπος αστού. Επενδύει τα χρήματά του στην ανάπτυξη της επιχείρησής του. Ζει λιτά.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΕΜΠΕΔΩΣΗΣ

1α. Βάλτε Σ (Σωστό) ή Λ (Λάθος) στην αντίστοιχη φράση:

- Η οικονομία, η κοινωνία, η πολιτεία και η πολιτική βρίσκονται σε σχέση αλληλεξάρτησης και αλληλεπίδρασης.
- Ο Μαρξ υποστήριξε ότι οι οικονομικοί και κοινωνικοί σχηματισμοί αποτελούνται από τη βάση και το εποικοδόμημα.
- Ο τρόπος παραγωγής ανήκει στο εποικοδόμημα της κοινωνίας.
- Οι οικονομολόγοι της Κλασικής Σχολής (Μάλθους, Ρικάρντο και Μιλ) χρησιμοποιούσαν τον όρο «πολιτική οικονομία» με την έννοια ότι οικονομία και πολιτική αλληλοκαθορίζονται.
- Ο Ντυρκέμ θεώρησε τον καταμερισμό της εργασίας καθοριστικό παράγοντα της διαμόρφωσης των κοινωνικών σχέσεων.

1β. Ο Ντυρκέμ θεωρούσε ότι (βάλτε σε κύκλο τη σωστή απάντηση):

- α. η οργανική αλληλεγγύη υπάρχει σε όλες τις κοινωνίες.
- β. η μηχανική αλληλεγγύη υπάρχει στις αγροτικές κοινωνίες.
- γ. η κρατικοποίηση των μέσων παραγωγής θα αντιμετωπίσει τα κοινωνικά προβλήματα.
- δ. η ποιότητα των κοινωνικών σχέσεων δεν επηρεάζεται από τον καταμερισμό της εργασίας.
- ε. όλα τα παραπάνω.

1γ. Αντιστοιχίστε τις έννοιες της Α' στήλης με τις έννοιες της Β' στήλης, γράφοντας τον αντίστοιχο αριθμό της Α' στήλης στο κενό της Β' στήλης.

Α' ΣΤΗΛΗ

Β' ΣΤΗΛΗ

1. Άνταμ Σμιθ	___	ρόλος των ιδεών στην εξέλιξη της οικονομίας
2. Εμίλ Ντυρκέμ	___	εποικοδόμημα
3. Καρλ Μαρξ	___	ελεύθερη αγορά
4. Μαξ Βέμπερ	___	οργανική αλληλεγγύη

2α. Ποια είναι η σχέση βάσης και εποικοδομήματος κατά τον Μαρξ;

2β. Ποια είναι η σχέση οικονομίας, κοινωνίας και πολιτικής;

2γ. Ποια είναι η σχέση οικονομίας και κοινωνίας κατά τον Μαξ Βέμπερ;

1.4 Μέθοδοι και τεχνικές έρευνας

1.4.1 Συγκριτική μέθοδος

- Η σύγκριση είναι καθημερινή διαδικασία μέσω της οποίας οι άνθρωποι διαμορφώνουν θέσεις και απόψεις.
- Οι φράσεις «το χωριό είναι μικρότερο από την πόλη», «η εγκληματικότητα στις σύγχρονες μεγαλουπόλεις είναι μεγαλύτερη σε σχέση με το παρελθόν» είναι παραδείγματα σύγκρισης.
- Στις κοινωνικές επιστήμες η σύγκριση είναι ευρύτατα διαδεδομένο μεθοδολογικό εργαλείο.
- Οι κοινωνικοί επιστήμονες χρησιμοποιούν εκτενώς τη σύγκριση. Συγκρίνουν φαινόμενα, θεσμούς, καταστάσεις ανάμεσα σε χώρες όσο και ανάμεσα σε διαφορετικές ιστορικές περιόδους.

Σπουδαίοι κοινωνικοί επιστήμονες, όπως ο Βέμπερ και ο Ντυρκέμ, στήριξαν τη δουλειά τους στη συγκριτική μέθοδο.

Ο Μαξ Βέμπερ:

- προσπάθησε να βρει ποιες ήταν οι αιτίες που ο καπιταλισμός εξελίχθηκε στην Κεντρική Ευρώπη και όχι σε άλλες περιοχές του πλανήτη. Σύγκρινε περιοχές της Ευρώπης με την Κίνα, την Ινδία, την αρχαία Παλαιστίνη κτλ., προκειμένου να καταλήξει στα συμπεράσματά του.
- μέσω της σύγκρισης κατέληξε ότι:
  - η ανάπτυξη του καπιταλισμού στην Ευρώπη δεν οφείλεται μόνο σε οικονομικούς λόγους, οφείλεται και σε λόγους ιδεολογικούς (θρησκευτικές πεποιθήσεις).
  - η ηθική του προτεσταντισμού που έδινε προτεραιότητα στον λιτό (ασκητικό) τρόπο ζωής επιτάχυνε την ανάπτυξη του καπιταλισμού στην Κεντρική Ευρώπη.
  - σε άλλες περιοχές και σε άλλες ιστορικές περιόδους, οι άνθρωποι είτε δεν έδιναν σημασία στο κέρδος είτε το δαπανούσαν για πολυτελή διαβίωση χωρίς να το επανεπενδύουν.

Ο Μαξ Βέμπερ επισήμαινε ότι ο πλούτος, ο φθόνος, η απληστία, η αναζήτηση του κέρδους δεν αρκούν για να εδραιώσουν τον καπιταλισμό. Χρειάζεται μια ειδική ποιότητα, και αυτή είναι όχι μόνο η αναζήτηση κέρδους, αλλά η επανεένδυση του κέρδους στην επιχείρηση προκειμένου αυτή να αναπτυχθεί.

Ο Εμίλ Ντυρκέμ:

- χρησιμοποίησε τη συγκριτική μέθοδο.
- μελέτησε τα κοινωνικά αίτια της αυτοκτονίας. Η αυτοκτονία ως πράξη θεωρούνταν, την εποχή του Ντυρκέμ, ένα ατομικό φαινόμενο, μια επιλογή του ατόμου που αυτοκτονεί.
- προσπάθησε να αναλύσει την αυτοκτονία ως κοινωνικό φαινόμενο.
- συνέκρινε τις στατιστικές των αυτοκτονιών σε διάφορες περιοχές της Γαλλίας και τις συσχέτισε με άλλα κοινωνικά φαινόμενα, όπως η θρησκευτική πίστη, ο γάμος και το διαζύγιο, η ζωή στα αστικά κέντρα.
- κατέληξε ότι στην αυτοκτονία οδηγούνται, συχνότερα, άνθρωποι χωρίς ισχυρές θρησκευτικές πεποιθήσεις και ευτυχισμένο γάμο, καθώς και άτομα μοναχικά, χωρίς ισχυρούς κοινωνικούς δεσμούς και φιλίες, χωρίς, δηλαδή, ένα κοινωνικό δίκτυο ασφαλείας που να τους συμπαρασταθεί σε δύσκολες στιγμές, ώστε να μην καταλήξουν να τερματίσουν τη ζωή τους.

Η φράση του Ντυρκέμ «το κοινωνικό εξηγείται από το κοινωνικό» αποτελεί τη βάση του τρόπου με τον οποίο χρησιμοποίησε τη συγκριτική μέθοδο. Συσχέτιζε κοινωνικά φαινόμενα μεταξύ τους και προσπαθούσε να δει αν και πώς αλληλεπιδρούν.

1.4.2 Ιστορική μέθοδος

- Η ιστορική μέθοδος είναι η μέθοδος της επιστήμης της ιστορίας.
- Όμως, έχει χρησιμοποιηθεί και από τις κοινωνικές επιστήμες όταν προσπαθούν να κατανοήσουν θεσμούς του παρελθόντος.
- ✓ Π.χ. η μετανάστευση στις αρχές του 20ού αιώνα, το κράτος τον 19ο αιώνα, η λειτουργία του χρήματος στην αρχαιότητα κτλ. είναι παραδείγματα ανάλυσης οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών θεσμών με τη χρήση της ιστορικής μεθόδου.
- Η ιστορία εμπλουτίστηκε ως επιστήμη μέσα από τη σύνδεσή της με τις κοινωνικές επιστήμες. Η οικονομική ιστορία, η κοινωνική ιστορία είναι όψεις αυτής της σύνδεσης.

- Η σύγχρονη ιστορία χρησιμοποιεί τα πορίσματα και τις αναλύσεις των κοινωνικών επιστημών και δε μένει στο επίπεδο καταγραφής των συμβάντων.
- Οι κοινωνικές επιστήμες έχουν εμπλουτιστεί από τη σύνδεσή τους με την ιστορία και την ιστορική προσέγγιση των φαινομένων που μελετούν.
- Η οικονομία, η κοινωνία και η πολιτεία έχουν ιστορία, η γνώση της οποίας είναι απαραίτητη για την πληρέστερη κατανόησή τους.

1.4.3 Ποσοτική και ποιοτική έρευνα

- Η ποσοτική έρευνα μελετά μετρήσιμα μεγέθη μέσω της στατιστικής. Η ποιοτική έρευνα ενδιαφέρεται για ποιοτικά δεδομένα που είναι διαδικασίες, διεργασίες, τρόποι με τους οποίους οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται τον κόσμο.

1.4.3.1 Η συνέντευξη

- Η συνέντευξη με τα δρώντα πρόσωπα ενός φαινομένου είναι μια τεχνική συλλογής πληροφοριών για διάφορα ερωτήματα.
- Η συνέντευξη δεν έχει τη δυνατότητα να συλλέξει δεδομένα από πολλά άτομα, όπως το ερωτηματολόγιο.
- Όμως, αυτό που χάνει σε έκταση το κερδίζει σε βάθος. Μπορεί να μην έχει τη δυνατότητα να συγκεντρώσει πληροφορίες από μεγάλο εύρος ατόμων, όμως μπορεί να συγκεντρώσει πληροφορίες μεγαλύτερου βάθους από λίγα άτομα και να κατανοήσει καλύτερα μια διεργασία.
- Στο ερωτηματολόγιο δεν υπάρχει η δυνατότητα διευκρινιστικών ερωτήσεων.

1.4.3.2 Η παρατήρηση

- Η παρατήρηση εφαρμόζεται ευρύτατα στην ποιοτική έρευνα.
- Η παρατήρηση ενός φαινομένου, των προσώπων που δρουν σε αυτό, βοηθάει στην κατανόησή του. Π.χ. η παρατήρηση της διδασκαλίας ενός εκπαιδευτικού μας βοηθά να κατανοήσουμε τον τρόπο με τον οποίο διδάσκει.

Βασικά είδη έρευνας και τεχνικές συλλογής στοιχείων στις κοινωνικές επιστήμες

1. Ποσοτική έρευνα

- Ασχολείται με ποσοτικά ερωτήματα.
- Χρησιμοποιεί στατιστικά στοιχεία και ερωτηματολόγια για να απαντήσει στα ερωτήματα που θέτει.
- Διεξάγεται σε μεγάλα δείγματα, σε μεγάλο αριθμό ανθρώπων. Π.χ. αναζητούμε αν υπάρχει σχέση ανάμεσα στο ύψος του εισοδήματος των γονιών και στην επίδοση του μαθητή, δίνοντας ερωτηματολόγια σε 1.000 μαθητές όλων των εισοδηματικών κατηγοριών.

- Συσχετίζει μεταβλητές (π.χ. επίδοση μαθητών-μορφωτικό επίπεδο γονιών) επιχειρώντας να βρει τι σχέση έχουν, εάν και πώς επηρεάζει η μια την άλλη.

2. Ποιοτική έρευνα

- Θέτει ποιοτικά ερωτήματα (με ποιον τρόπο συμβαίνει κάτι).
- Χρησιμοποιεί τη συνέντευξη και την παρατήρηση. Ο ερευνητής παρατηρεί τη συμπεριφορά των ανθρώπων που ερευνά και κάνει συνεντεύξεις μαζί τους.
- Διεξάγεται σε μικρά δείγματα (ένα άτομο, μια ομάδα, μια τάξη ενός σχολείου, ένα σχολείο). Η ποιοτική έρευνα είναι αδύνατον να γίνει σε μεγάλα δείγματα. Πώς μπορεί να παρατηρηθεί η συμπεριφορά 100 ατόμων ή να γίνουν συνεντεύξεις μαζί τους;
- Επιχειρεί να ερμηνεύσει αντιλήψεις, στάσεις και συμπεριφορές των υποκειμένων της έρευνας.

3. Ιστορική έρευνα

- Διεξάγεται με αρχεία, βιβλία κτλ.
- Σκοπός της είναι η ερμηνεία του παρελθόντος.

4. Βιβλιογραφική έρευνα

- Βασίζεται στη μελέτη συγγραφέων για ένα θέμα. Για παράδειγμα, μελετά τι απόψεις έχουν διατυπωθεί για την ανάπτυξη του καπιταλισμού στην Κεντρική Ευρώπη.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΕΜΠΕΔΩΣΗΣ

1α. Βάλτε Σ (Σωστό) ή Λ (Λάθος) στην αντίστοιχη φράση:

- Η ποιοτική έρευνα θέτει ποσοτικά ερωτήματα.
- Η ιστορική έρευνα διεξάγεται με αρχεία.
- Οι Ντυρκέμ και Βέμπερ έχουν χρησιμοποιήσει τη συγκριτική μέθοδο.
- Η αυτοκτονία είναι κοινωνικό φαινόμενο με κοινωνικές αιτίες και όχι ατομική επιλογή.
- Η ποσοτική έρευνα χρησιμοποιεί στατιστικά στοιχεία και ερωτηματολόγια.

1β. Ο Ντυρκέμ (βάλτε σε κύκλο τη σωστή απάντηση):

- α. χρησιμοποίησε τη συγκριτική μέθοδο.
- β. υποστήριξε ότι η αυτοκτονία είναι κοινωνικό φαινόμενο.
- γ. συμπέρανε ότι οργανική αλληλεγγύη υπάρχει στις βιομηχανικές κοινωνίες.
- δ. όλα τα παραπάνω.

1γ. Αντιστοιχίστε τις έννοιες της Α΄ στήλης με τις έννοιες της Β΄ στήλης, γράφοντας τον αντίστοιχο αριθμό της Α΄ στήλης στο κενό της Β΄ στήλης.

Α΄ ΣΤΗΛΗ

Β΄ ΣΤΗΛΗ

1. Ποιοτική έρευνα	___ ερωτηματολόγιο
2. Ποσοτική έρευνα	___ συνέντευξη
3. Ιστορική έρευνα	___ συγκριτική μέθοδος
4. Μαξ Βέμπερ	___ έρευνα αρχείων

2α. Πώς χρησιμοποίησε τη συγκριτική μέθοδο ο Ντυρκέμ στη μελέτη της αυτοκτονίας;

2β. Πώς χρησιμοποίησε τη συγκριτική μέθοδο ο Βέμπερ στη μελέτη της επίδρασης της προτεσταντικής ηθικής στην ανάπτυξη του καπιταλισμού;

2γ. Ποιες είναι οι διαφορές ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας;

ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΩΝ

1. Κοινωνικές επιστήμες και κοινωνική οργάνωση. Παράθεμα (σελ. 20)

Οι κοινωνικές επιστήμες προσπαθούν να κατανοήσουν το πώς είναι οργανωμένες οι κοινωνίες, τι τις συνέχει. Η κοινωνική συνοχή μπορεί, ανά πάσα στιγμή, να διαρραγεί. Στην πραγματικότητα, οι κοινωνίες κινδυνεύουν περισσότερο να διαλυθούν για οικονομικούς, κοινωνικούς και πολιτικούς λόγους παρά από φυσικές καταστροφές. Όταν τα μέλη της κοινωνίας είναι ενωμένα, μπορούν να αντιμετωπίσουν με επιτυχία τις συνέπειες των φυσικών καταστροφών. Όταν η ενότητα χαθεί και τα μέλη της κοινωνίας συγκρούονται μεταξύ τους, η κοινωνική συνοχή κινδυνεύει.

2. Αρχές της έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες. Παράθεμα (σελ. 21)

Στις κοινωνικές έρευνες πρέπει να υπάρχει:

- ανωνυμία των συμμετεχόντων
- διαφύλαξη της εμπιστευτικότητας των πληροφοριών

Πολλοί άνθρωποι αρνούνται να συμμετάσχουν σε κοινωνικές έρευνες ακριβώς επειδή φοβούνται μήπως μαθευτεί ποιες είναι οι απόψεις τους για κάποιο θέμα.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΕΡΩΤΗΣΕΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Α΄ ΟΜΑΔΑ

1α. Βάλτε Σ (Σωστό) ή Λ (Λάθος) στην αντίστοιχη φράση:

- Τα φυσικά και κοινωνικά φαινόμενα ταυτίζονται. Λ
- Οι κοινωνικές επιστήμες ασχολούνται με τη μελέτη τάσεων και όχι με τη διατύπωση νόμων. Σ
- Σύμφωνα με τον Μαξ Βέμπερ η πουριτανική ηθική επιτάχυνε την ανάπτυξη του καπιταλισμού. Σ
- Η ιστορική μέθοδος, στις κοινωνικές επιστήμες, ασχολείται με τις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες του παρελθόντος και όχι κυρίως με ημερομηνίες και ονόματα. Σ
- Ο Ντυρκέμ διέκρινε την κοινωνία σε βάση και εποικοδόμημα. Λ

1β. Θετικισμός είναι (βάλτε σε κύκλο τη σωστή απάντηση):

γ. Η αντίληψη ότι τα κοινωνικά φαινόμενα πρέπει να μελετηθούν όπως τα φυσικά φαινόμενα.

1γ. Αντιστοιχίστε τις έννοιες της Α΄ στήλης με τις έννοιες της Β΄ στήλης, γράφοντας τον αντίστοιχο αριθμό της Α΄ στήλης στο κενό της Β΄ στήλης.

1. Μαρξ – εποικοδόμημα
2. Βέμπερ – πουριτανική ηθική
3. Άνταμ Σμιθ – ελεύθερη αγορά
4. κοινωνικές επιστήμες – τάσεις
5. φυσικές επιστήμες – νόμοι

Β΄ ΟΜΑΔΑ

1α. Ποιες είναι οι γενικές αρχές των κοινωνικών επιστημών;

1. Η γνώση του παρελθόντος, της ιστορίας, βοηθά στην κατανόηση της εποχής και της κοινωνίας όπου ζούμε.
2. Η γνώση άλλων πολιτισμών μας βοηθά να κατανοήσουμε καλύτερα τον δικό μας.
3. Η γνώση ότι οι κανόνες, οι αξίες και οι ρυθμίσεις που διέπουν την κοινωνία όπου ζούμε είναι μεταβλητές που αλλάζουν.
4. Η γνώση ότι τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά φαινόμενα βρίσκονται σε σχέση αλληλεξάρτησης και αλληλεπίδρασης.